

5. Розстановка політичних сил

Перед революцією найбільш організованою і впливовою політичною силою в Росії був Прогресивний блок. З кадетського середовища виходили популярні політичні діячі, публіцисти, оратори. Революція, однак, зробила найбільшою політичною силою не ліберальну, а революційну демократію – головним чином меншовиків та есерів. Їх вплив пояснювався контролем над радами робітничих і солдатських депутатів. У Тимчасовому уряді панували ліберали, але без підтримки Петроградської ради він був безсилий.

14 з 29 членів виконкому Петроради, який склався 15 березня, належали до соціал-демократичних партій поміркованого характеру, які поділяли ідеї західноєвропейського реформізму. Серед них були десять меншовиків, два латинські і два єврейські соціал-демократи. Вісім членів виконкому належали до есерівського

напрямку, з них четверо – до есерів (голова думської фракції трудовиків О.Керенський став членом цієї партії). Двоє були народними соціалістами (ця партія виділилася у 1906 році з партії соціалістів-революціонерів), ще двоє – трудовиками (останні об'єдналися з народними соціалістами у червні 1917 року).

Есеро-меншовицькому блоку революційної демократії протистояли більшовики. У виконкомі Петроради їх було шестеро. Більшовики стояли на позиціях революційного марксизму, від якого західноєвропейські соціал-демократи давно відмовилися. Курс революційної демократії на підтримку Тимчасового уряду вони вважали угодовським. Однак під їх контроль потрапили тільки деякі невеликі ради. Всюди на периферії, як і в столицях, ради контролював есеро-меншовицький блок. Тому конфронтація більшовиків з урядом у перші місяці революції не відігравала істотної ролі.

У Тимчасового уряду були серйозні проблеми з революційною демократією. В книзі “Історія Другої Російської революції”, яка з'явилася у 1921 році в Софії (Болгарія), П.Мілюков не шкодував місця, щоб цитувати заспокійливі заяви лідерів есеро-меншовицького блоку. Наприклад, 21 квітня Ф.Дан заявив таке: “Мы хотим, чтобы было сказано ясно и определено, что это клевета, будто совет р. и с.д. хочет принять участие в осуществлении государственной власти. Мы хотели, чтобы было сказано, что власть – это Временное правительство, а революционная демократия в лице совета осуществляет свое влияние на ход политической жизни путем непрерывного организованного давления на него и контроля над ним”.

Після всіх цитат П.Мілюков робив такий висновок: говорилося одне, але робилося інше. У травні кн. Львов скликав нараду уряду з виконкомом Петроради, на якій заявив (Мілюков цитував по пам'яті): “За последнее время правительство вообще взято под подозрение. Оно не только не находит в демократии поддержки, но встречает там попытки подрыва его авторитета. При таком положении правительство не

считает себя вправе нести ответственность. Мы решили позвать вас и объясниться. Мы должны знать, годимся ли мы для нашего ответственного поста в данное время. Если нет, то мы для блага родины готовы сложить свои полномочия, уступив место другим”¹⁰.

Ось у таких, напівпобутових деталях виявляються істинні конфігурації силових ліній в колишній імперії зі зламаним адміністративно-поліцейським апаратом. Щоб визначити характер тиску на уряд з боку соціалістичних партій і рад, треба придивитися до революційної демократії – блоку, який склався за перші тижні революції. А також – до партії більшовиків. Остання в ці тижні ще не була схожа на себе – ту партію, якою запам’яталася нащадкам.

Невходження більшовиків у табір революційної демократії було наслідком їх вільного вибору. Перед появою В.Леніна в Петрограді тактика більшовиків у революції не була остаточно визначена. Існував конфлікт між президією Російського бюро ЦК РСДРП(б), яке складалося тоді з О.Шляпнікова, В.Молотова і П.Залуцького (всі троє – члени виконкому Петроради) і Петербурзьким комітетом більшовиків, який користувався певним впливом серед петроградських робітників. Шляпніков і Молотов робили спроби нав’язати своїй партії авантюристичний курс на негайне створення нового “революційного” уряду без участі партій ліберальної демократії. Петербурзький комітет, так само як Московський, на позицію яких впливали настрої робітничих мас, був схильний підтримати ради, незважаючи на те, що в них панували меншовики та есери, а відтак – й Тимчасовий уряд. Ця позиція наближалася до “угодовської”, з точки зору О.Шляпнікова в Петрограді і В.Леніна в Женеві. Якби її підтримала вся партія, більшовики перетворилися б на лівий фланг есеро-меншовицького блоку, тобто втратили власне обличчя.

З поверненням наприкінці березня із заслання Л.Камєнєва, М.Муранова і Й.Сталіна позиції більшовиків поміркованої орієнтації у столиці зміцнилися. Ця трій-

ка захопила редакцію газети “Правда” і почала пропагувати напівменшовицьку політику. Муранов і Сталін опинилися і в президії Російського бюро ЦК РСДРП(б).

Як всі інші партії, що вийшли з підпілля, більшовики швидко зростали у чисельності. Характерно, що нові соціал-демократичні осередки нерідко створювалися як об’єднані. За підрахунками радянського історика В.Анікеєва, опублікованими у 1958 році, у 1917 році в 351 об’єднаній соціал-демократичній організації різного калібру більшовики та меншовики мирно уживалися¹¹.

Якби весною 1917 року перемогла лінія, відстоювана Каменєвим, Молотовим і Сталіним (називаю прізвища тих, хто пізніше зробив кар’єру), то ця партія не відрізнялася б від інших лівих партій, що існували в Росії у 1917 році.

Однак перемогла інша лінія – ленінська. Перемога її порушила хитку рівновагу між двома конкуруючими варіантами розвитку революції – демократичним і радянським.

Науковий аналіз історичного минулого можливий тільки тоді, якщо різнопланові події вивчатимуться в одній системі координат, з використанням однозначно інтерпретованої термінології. Тому подальша розповідь про хід Російської революції вимагає уточнення популярного в ті часи терміну “соціалізм”.

Звичайно, ми можемо заявити, що партії революційної демократії боролися за соціалізм, а кадети та інші партії ліберальної демократії в особі “міністрів-капіталістів” Тимчасового уряду відстоювали капіталізм. Ми можемо навіть поділити Російську революцію на дві окремі – Лютневу буржуазно-демократичну і Жовтневу соціалістичну. Проте далеко не всі учасники Російської революції були марксистами і мислили в категоріях формаційної теорії К.Маркса. Згідно з цією теорією, застосованою до історії Росії, остання у 1861 році попрощалася з феодалізмом (якого в цій країні ніколи не існувало, тому що кріпосництво – не феода-

лізм), а в 1917 році повинна була відмовитися від капіталізму і розпочати соціалістичне будівництво. Але картина революційних подій буде іншою, якщо ми подивимося на 1917-ий рік не очима переможців, які створили концепцію “Великої Жовтневої соціалістичної революції”, а очима переможених.

Навіть при відмові від більшовицького розуміння суті соціалізму в рамках формаційної теорії (“перша фаза комунізму”) багатозначність терміну не зникає. Його по-різному розуміли соціалістичні партії Європи і народні маси Росії. Останні, як досить-таки точно підкреслив П.Дурново у процитованому вище прогнозі розвитку подій, “висповідували принципи несвідомого соціалізму”. Організовані в ради робітничих і солдатських депутатів, народні маси бажали пограбувати приватну власність поміщиків і фабрикантів з тим, щоб розподілити землю та майно поміщиків між селянами на зрівняльних засадах і приватизувати (вживаючи сучасний термін) фабрики на користь робітничих колективів. Можна замінити незручне слово “грабунок” науковим терміном “експропріація”, суть справи не зміниться.

Соціалізм, який “висповідували” соціалістичні партії Франції або Іспанії, був іншого гатунку. Західноєвропейські соціалісти поважали право приватної власності. Коли вони закликали осучаснити систему землеволодіння, що дісталася у спадщину від феодалських часів, то пропонували замість експропріації цілком цивілізовані методи. Наприклад, такий: держава викупає маєтки великих землевласників, ділить їх на парцели і продає на засадах довгострокового кредиту безземельним і малоземельним селянам.

Соціалісти не мали наміру знищувати капіталістичні методи господарювання, а прагнули змусити підприємців поділитися з державою частиною прибутків, щоб розподілити їх серед тих, хто потребував допомоги. Такий перерозподіл національного доходу сприяв зменшенню соціального напруження і створював сприятливі умови для підприємницької діяльності. То-

му соціальна політика західноєвропейських соціал-демократів часто знаходила підтримку не лише серед бідних і знедолених, але й у підприємницьких колах.

Російські партії революційної демократії поділяли погляди західноєвропейських соціалістів, але змушені були рахуватися з екстремізмом рад. Тому їх політичний курс був зигзагоподібним, а рішення – декларативними. Вони тиснули на Тимчасовий уряд, хоч розуміли, що він не може або не повинен, виходячи з державних інтересів, виконувати їхні вимоги. З іншого боку, коли революційна демократія брала на озброєння радянські гасла, боротьбу за їх реалізацію вона провадила нерішуче і непослідовно.